

Министерство образования и науки Республики Бурятия
Муниципальное образование «Окинский район»
Муниципальное автономное общеобразовательное учреждение
«Саянская средняя общеобразовательная школа»

РАССМОТРЕНО
на заседании МС
Протокол № 29
« 01 » 09 2023 г.

СОГЛАСОВАНО
Заместитель директора по УВР
/ Жугусова Э.К./
« 01 » 09 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО
Приказом по МАОУ
«Саянская СОШ» От
« 01 » 09 2023 г. № 04/3

Директор МАОУ
«Саянская СОШ»
Галсанова А.Д./

Рабочая программа
по бурятскому языку
для 6 класса
2023-2024 учебный год

Составитель: учитель бурятского языка и литературы

Галсанова Баярма Даниловна

Тайлбари бэшэг

Рабочая программа разработана на основе: Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации» от 29.12.2012 г., Федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования, утверждённого приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 17.12.2010 № 1897, Концепции духовно-нравственного развития и воспитания личности и гражданина России, Фундаментального ядра содержания общего образования, Примерная рабочая программа учебного предмета «Родной (бурятский) язык» для общеобразовательных организаций с обучением на родном (бурятском) языке 5-9 классы (от 04.02 2020г № 1/20). Авторы-составители: Б.Д. Цырендоржиева, Б.Б. Будаин, Ц.С. Жанчипова. Основной образовательной программы основного общего образования МАОУ «Саянская СОШ», Календарно-тематический план ориентирован на использование *учебника*: О.Ш.Цыремпилова, Ц.С.Жанчипова «Буряад хэлэн» бкл., «Бэлиг» 2018г.

Россин эрдэм хуралсалда шэнэ шэглэлнүүдэй нэбтэрэн орожо, бэелүүлэгдэжэ байгаа мүнөө сагта Байгалай регионой хуралсалай эмхинүүдтэ буряад хэлэ бэшэг шудалгалгада гүнзэгы анхарал хандуулагдана. 1992 оной июниин 10-да баталагдаһан «Буряад Республикын арадуудай хэлэнүүд тухай» Хуулиин ёһоор буряад хэлэнэй гүрэнэй хэлэнүүдэй нэгэн болоод байхадань, тус хэлэндэ олониитын, арад зоной, тэрэ тоодо залуушуулай, хурагшадай хандалга нилээд гүнзэгырнэ. Тиимэһээ багшын үүсхэлдэ, зохёохы ажалда үргэн харгы гаргагдана.

Буряад хэлэнэй багшанарай, хумүүжүүлэгшэдэй урда табигдаха шухала **зорилгонууд**:

- ургажа ябаа залуу үетэндэ эрдэм болбосоролой үндэһэ хууриие гүнзэгыгөөр ба бата бэхээр үгэхэ;

- хурагшадые Буряад республикын гүрэнэй аман ба бэшэгэй хэлэтэй болгохо;

- ниитын болон ажахын хэрэгтэ түрэлхи хэлээ хэрэглүүлжэ хургаха;

- арадайнгаа түүхэ, аман зохеолойнь баялиг, ёһо заншал, соёл болбосорол – эдэ бүгэдэндэ түшэглэн, тэдэниие хургажа, хугжөөжэ, хүмүүжүүлжэ, буряад үндэһэ яһатанай гүнзэгы мэдэрэл бүрилдүүлхэ.

Тус зорилгорнуудһаа дулдыдан, буряад хэлэ заажа байһан багшанарай урда иимэ шухала **эрилтэнүүд** табигдана:

1. Нэн турүүн түрэлхи хэлээ заажа байһан багша хадаа өөрөө хэлэ бэшэгэй талаар үндэр хэмжээнэй эрдэм мэдэсэтэй, болбосорол ехэтэй, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй, тэрэ тоодо буряад хэлэнэй саашанхи хүгжэлтын гол зорилгонуудые гүнзэгыгөөр ойлгохо ёһотой;

2. Хурагшадай эрдэм мэдэсын эрилтэнүүдэй стандарт ба программа шудалжа, багша буряад хэлэ заалгы тусэблэхэ;

3. Хуралсалай жэлэй эхиндэ багша класс бүхэндэ хурагшадай мэдэсэ шадабариин хэмжэээ элирүүлхэ зорилготойгоор хэдэн ондоо түхэлэй шалгалтын хүдэлмэринүүдые дүүргүүлхэ: грамматическа даабаринуудтай диктантнуудые, зохёолго ба найруулгануудые бэшүүлжэ, тестнүүдые дүүргүүлжэ, анкетэнүүдэй асуудалнуудта харюусуулжа болохо; аман шалгалта үнгэргэхэ; үзэгдэһэн темээр шалгалтын асуудалнуудта харюунуудые шагнаха; хөөрэлдөө эмхидхэхэ болон бусад эдэ даабаринуудые дүүргэлгын дүнгүүд хурагшадай мэдэсэ, шадабари, хүгжэлтые гү, али программын эрилтэнүүдһээ гээгдэлхэ зүбөөр гэршэлдэг. Эндэһээ уламжалан, багша класс бүхэндэ хурагша бүхэнтэй хуралсалай жэл соо хэхэ ажалаа багсаан эмхидхэхэ.

4. Нурагша бхэнэй эрдэм мэдэсын хэмжээн адли бэшэ, тиимэхэ хэшээлэй алишье шатада нурагшын мэдэсын хэмжээндэ тааруугаар даабаринууды дүүргүүлхэ.

5. Нурагшадые нургаха, хугжөөхэ, хүмүүжүүлхэ зорилгонууд түрэлхи хэлэнэй, уран зохёолой хэшээлнүүдтэ нягта холбоотойгоор элдэб онол аргуудадар, жэшээлхэдэ: интегрированнэ аргаар гэхэ гү, али заагдажа байгаа предметүүд хоорондын харилсаанай аргаар бэелүүлэгдэхэ ушартай. Эндэ 2006, 2011 онуудта гарахан «Буряад хэлэнэй сахим нураха ном» (электронно ном) доторхи тон баян, хэрэгтэй материалнууды зүбөөр бэе бээтэйн тааруулан холбожо шадабал, багшанарташье, нурагшадташье нилээд аша үрэтэй ба һонирхолтой байха.

6. Хэлэлгын культура (соёл) дээшэлүүлхэ, гүнзэгырүүлхэ, зохёохы ба холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгын хүдэлмэринүүды хэшээлэй алишье шатада хараалха, түсэблэхэ.

7. Нурагшадые нургалга, хүгжөөлгэ, хүмүүжүүлгын зорилгонууды сагай эрилтэдэ таарамаар бэелүүлхын тула, буряад хэлэ ба уран зохёол заажа байһан багшанар өөрынгөө эрдэм мэдэсые, дүй дүршэлые саг үргэлжэ дээшэлүүлжэ, методикодо, психологидо ба дидактикада бии боложо, хэблэгдэжэ байдаг эрдэмтэдэй, шэнэдхэгшэ багшанарай шэнжэлэлгын хүдэлмэринүүдые, шэнэ дурадхалнууды ба түрүү дүй дүршэл үзэжэ, шүүмжэлжэ, ажал хүдэлмэридөө нэбтэрүүлжэ байха.

Буряад хэлэнэй, тэрэниие шэнжэлдэг эрдэм ухаанай хүгжэлты хараадаа абан, Россин эрдэм нуралсалай түсэбые (учебный план) баримталан, мүнөө үедэ хэрэглэгдэдэг программын үндэһөөр «Буряад хэлэнэй» стандартда тааруулан, программа зохёогдобо.

Зорилгонууд

1. *Нурагшадые литературна хэлэндэ нургалга.* Абяанууды зүбөөр үгүүлхэ, үгэнүүдэй лексическэ удхые зүб ойлгохо, удхын сохилто зүбөөр хэрэгдэхэ дадалтай болгохо. Мэдүүлэл соо хэрэглэгдэһэн үгэнүүд нуури байраяа зүбөөр олоһон, удхынгаа талаар бэе бээтэе зүбөөр холболдонхой байха ёһотой. Нютаг хэлэнэй онсо илгаануудта анхаралаа хандуулха: алибаа нютагта тус үгые гү, али абыае иигээд үгүүлдэг, харин литературна хэлэндэ иимээр үгүүлдэг гэжэ зэргэсүүлэн ойлгуулха шухала.

2. *Нурагшадай үгын нөөсые арьбажуулга ба мэдүүлэл зохёолгы хугжөөлгэ.* Уран зохёол, сонин, сэтгүүлнүүды уншадаг нурагшын хэлэн тодо сэбэр, үгэ баянтай, мэдүүлэлнүүды зүбөөр нуруулха дадалтай байдаг. Хүшэр удхатай үгэнүүды ойлгуулжа хэрэглүүлхэ шухала, словарна хүдэлмэри хэшээл бхэндэ эмхидхэгдэжэ байха ёһотой. Хэрбээ нурагшад ойлгогдосогүй үгын байбаль, «Буряад хэлэнэй сахим нураха ном» соо «Толи» гэһэн бүлэг нээбэл, багшанарай ба нурагшадай хэрэглэхэ 14 зүйлэй толинууды ашаглан, хэрэгтэй үгэнүүдэй зүб бэшэлгэ, оршуулга, тайлбаринь олдохо аргатай.

3. *Холбоо хэлэлгэдэ нургалга.* Буряад хэлэ заалгын гол зорилгонуудай нэгэн – хүнүүдэй хоорондоо харилсаха арга боломжо гүнзэгырүүлгэ, һанал бодолоо зүбөөр, үгэ баянтайгаар дамжуулха шадабари хүгжөөлгэ. Энэ шадабари болон дадал буряад хэлэнэй, уран зохёолой ба дунда нургуулида үзэгдэжэ байгаа бхы предметүүдээр хэшээлнүүдтэ хэлэлгэ хүгжөөхэ элдэб даабаринууды нурагшадар дүүргүүлхэдэ бэхижүүлэгдэдэг. Зохёолго болон нуруулга бэшэхын тула нурагшад хүдэлмэрингөө сэдэб зүбөөр шэлэн олохо, гол удхыень тодоор ойлгохо, юрын гү, али орёо түсэб зохёожо шадаха дүршэлтэй болохо ёһотой. Үгэнүүдэй удхые, тэдэнэй холбоое, хэлэлгын уран аргууды зүбөөр хэрэглэхэ. Оролто хубияа – шухала хубида, түгэсхэлдэ гуримтайгаар шэнжэлэн орожо, зохёолгоёо бэшэхэ.

Үхибүүнэй өөрын хүгжэлтын дүүнгүүд (личностные результаты):

- өөрынгөө сэдхэлэй байдал түрэл хэлэн дээрэ хэлэхэ;

- оршон тойронхи байгаалийн, тийхэдэ хажуудахи хүнүүдэйнгээ байдал ойлгохо, тэдээндэ өөрынгөө хандаса, хүнүүдые дэмжэһэнээ, тэдээндэ туһалһанаа түрэл хэлэн дээрээ харуулха;
- өөрынгөө хэлэ уран, баян, тодо, сэбэр болгохоёо оролдохо;
- тоонтодоо, түрэл орондоо дуратай байһанаа, өөрынгөө хандаса харуулха;
- уншаха, харилсаха дуратай байха;
- бэшэхэ шадабаритай байха, буулгажа бэшэхэ, шагнажа абаад бэшэхэ, өөрөө зохёон бэшэхэ;
- өөрынгөө сэдхэлэй байдал тухай, тийхэдэ үзэһэн юумэнууд тухайгаа бэшэжэ (эссе жанрын түхэлөөр) харуулха;
- түрэл хэлээ шудалха эрмэлзэлтэй байха;
- өөрынгөө хэһэн ажал сэгнэжэ шадаха.

Бээе гуримшуулаад ябаха шадабари (регулятивные УУД):

- өөрөө хэшээлэй темэ хэлэхэ, зорилгыень табиha;
- багшатаяа сугтаа һуралсалай проблемнэ асуудал яжа шийдхэхэ тухайгаа хөөрэлдэн, тусхай түсэб табиha;
- өөрынгөө хэжэ байһан үйлэнүүдые түсэбэй, алгоритмын үйлэнүүдтэй тааруулха, зэргэсуулхэ, тиин өөрынгөө ажаябуулга шалгаха, сэгнэхэ, зүб болгохо;
- өөрынгөө, ондоо хүнүүдэй, классайнгаа ажал тусхай критеринүүдээр шалгаха, хэр зэргэ шадабаритай болобобиб гэжэ элирүүлжэ һураха, критеринүүдые зохёохо;

Оршон тойрониие шудалха шадабари (познавательные УУД):

- текстээр дамжуулагдаһан мэдээсэлнүүдэй янза (виды информации) ойлгохо; юун тухай хэлэгдэнэб, удхань амар бэ, идейнь ямар бэ?
- олон ондоо янзын уншалга хэрэглэхэ;
- ондо ондоо түхэлтэй текстнууд (текст, схема, таблица, зураг) сооһоо өөртөө мэдээсэл олохо;
- үгөөр хэлэгдэһэн ойлгосо схемэ, таблица, модель болгохо, тиин һөөргэнь модель соо харуулаатай ойлгосо үгөөр хэлэхэ;
- анализ, синтез хэхэ;
- шалтагаан хойшолон хоёрой хоорондохолбоо харуулха, тодоруулан зохёон тогтоохо;
- бодомжолхо.

Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

- хэлэлгып зорилгоһөө дулдыдуулан өөрынгөө һанал бодол амин ба бэшэгэй хэлэн дээрэ харуулха;
- хэлэхэ, харилсаха зорилгоһоо үндэһэлэн, хэрэгтэй сагта монолог үг, али диалог хэрэглэжэ шадаха;
- өөрынгөө һанал бодол, һанамжа хэлэжэ, баталжа шадаха;
- хүнүүдэй хэлэһые шагнаха, ойлгохо, тиин өөрынгөө һанал бодол хубилгахаяа бэлэн байха;
- ажаябуулга эмхидхэхэдээ, хөөрэлдэжэ, хоорондоо хэлсэжэ, нэгэ һанал бодолдо ерэхэ;
- асуудалнуудые табиha.

Энэ программа соо буряад арадай соёл, болбосорол, түүхэ, абари зан, ёһо заншал гэхэ мэтэ ойлгосонууд багаханаар оруулагданхай.

1. Буряад хэлэнэй грамматика сомороор, хуряангыгаар үгтэнхэй. Жэшээлхэдэ: морфологи ганса 6-дахи класста үзэхэ, синтаксис 7-8-дахи классуудта үзэхэ.
2. Бэшэгэй дуримүүд тобшоор, богонёор үгтэжэ, тэдэндэ тааруулан, мэдүүлэлнүүд гол түлэб уран зохёол болон арадай аман зохёолһоо абтаа.
3. Энэ шэнэ ном соо темэ бүхэнэй удаа упражненинүүд, даабаринууд дурадхагдана.

Буряад хэлээр шадабари (предметные результаты):

- 1–5-дахи классуудта үзэһэн хүшэр үгэнүүдэй зүб бэшэлгын дүримүүдые мэдэхэ;
- толи хэрэглэжэ, алдуу гаргахаар орфограммануудай тайлбари хэжэ шадаха;
- Юумэнэй, тэмдэгэй, тоогой ба түлөөнэй нэрэнүүдэй, дайбар үгэнүүдэй грамматическа шэнжэнүүдые эли тодоор мэдэхэ, хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэжэ шадаха;
- Юрын ба орёо түсэб табиха;
- Зохёолго бэшэхэ материалаа суглуулха, зүбөөр ханал бодолоо удаа дараалан бэшэхэ шадабаритай болохо;
- Байгаалиин үзэгдэл, хонирхолтой ушар, уран зохёолой гү, али бодото геройн сэдхэлэй байдал г. м. зураглаһан, бодомжолһон, юрэ хөөрэхэн үгүүлэл бэшэжэ шадаха;
- Нурагшад аман хэлэлгэ тодо, зүб дикцитэй, хоолойн аялгаар (интонаци) авторай гү, али өөрынгөө ханал бодол зүбөөр дамжуулжа шадаха.

Түсэблэһэн үрэ дүнгүүд

Шухала шадабаритай ба дадалтай болголго

Зургаадахи класс дүүргэхэдээ, нурагшад нимэ шадабаритай болон дадалтай болохо ёһотой:

- Олон удхатай үгэнүүдэй илгаае мэдэхэ, хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэхэ. Словарь хэрэглэжэ, хүшэр үгэнүүдэй тайлбари хэжэ шадаха.
- Зургаадахи класста үзэһэн хэлэ үгын хубинууд ба тэдэнэй грамматическа шэнжэнүүдые хайнаар мэдэхэ. 6 класста үзэһэн хүшэр үгэнүүдэй бэшэгэй дүримүүдые мэдэхэ, хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэжэ шадаха.
- нурагшад юумэнэй, тэмдэгэй, тоогой нэрэнүүдые, дайбар үгэнүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэжэ шадаха зэргэтэй.
- Орёо түсэб зохоохо. Дэлхэйн байгаалида гү, али ямар нэгэн юумэн тухай тобшоор, зүбөөр юрэ хөөрэхэ, бэшэхэ.
- Сочинени бэшэхэ материалаа суглуулха, зүбөөр ханал бодолоо удаа дараалан бэшэхэ шадабаритай болохо.

Тус программа соо лексикологи ба фразеологи гэхэн сэдэбүүдтэ онсо нуури үгтэнэ. Буряад хэлэнэй үгын баялиг, тэрэниие баяжуулха гол аргууд, хэлэнэй уран аргуудые: эпитет, метафора, синекдохэ, гиперболэ – эдэ бүгэдые нурагшад эдэбхитэйгээр хэрэглэжэ нураха ёһотой. Лексикологёор мэдэсэнүүд морфологи, синтаксисше шудалха үедөө нэмэгдэхэ, бэхижүүлэгдэхэ. Буряад литературы хэшээлнүүдтэ зохёолой хэлэнэй шүүмжэлгэ хэхэдэ, лексикээр хүдэлмэри ябуулагдаха болоно. Түрэл хэлэнэингээ арга боломжые, тодо, хурса, урание улам бүри дүүрэнээр хэрэглэжэ нургаха шухала. Нурагшадые лексическэ шүүлбэридэ нургаха хэрэгтэй.

Морфологи шудалан үзэхэдөө, нурагшад үгын бүридэл ба үгын бии болодог аргуудтайнь танилсана. Үгын удхата хубинууд – үндэһэн ба залгабаринуудай үүргэ тухай, үгэнүүдые холбодог арга зэбсэгын болохо залгалта тухай ойлгосо нурагшадта үгэхэ, үгы ганса бүридэлөөрнь шүүлбэрилжэ нураха бэшэ, мүн баһа ямар үгэхөө ягаад бии болоһыень ойлгуулха шухала юм. Үгын бүридэлөөр ба үгын бии бололгоор шүүлбэридэ наринаар хандаха, зүб бэшэлгэтэйн холбоотойгоор хараха. Хэлэлгын хубинуудай морфологическа

шэнжэнүүдые ойлгон, тэдэнэй хоорондохи адли ба ондоо зүйлнүүдые мэдэжэ абаха зорилго табигдана.

Формы организации деятельности обучающихся: фронтальная, групповой (хоёр-хоёроороо), индивидуальная, коллективнэ (хамтын)

Формы контроля освоения обучающимися содержания курса: а. текущий контроль: сээжээр асуулга, бээ даагаад хүдэлмэри, тестнүүд; б. промежуточный контроль: шалгалтын хүдэлмэри, диктант, тест

Описание места учебного предмета в учебном плане:

Базисна учебно планай түсэбөөр неделя соо 3 саг үгтэнэ, 34 неделя, жэл соо хамтадаа 102 саг.

Бэлүүлхэ болзор ба шата – 2023/2024 нуралсалай он.

ПРОГРАММЫН БҮРИДЭЛ БА УДХА:

Табадахи класста үзэн хүшэр сэдэбүүдые дабталга (6 час)

Дабтагдаха жэшээтэ сэдэбүүд:

1. Аялгануудые зүб бэшэлгэ. Аялгануудай хубарил, нугарал, тааралдал. Анхан нууриин дундахи тодо бэшэ аялгануудые зүб бэшэлгэ.

2. Абтаһан үгэнүүдэй һүүлэй аялгание буряадшалжа бэшэлгэ.
3. Үгэнүүдые абяануудаарнь, бүридэлөөрнь; мэдүүлэлнүүдые байгуулгаарнь шүүлбэрилгэ.
4. Причастна ба деепричастна дахуулалнуудтай, сэхэ хэлэлгэтэй мэдүүлэлнүүд. Тэдэниие зүб аялгаар уншалга; бэшэлгэдэ сэглэлтын тэмдэгүүдые зүбөөр табилга.

Түрэлхи хэлэнэй удха шанар тухай хөөрэлдөөн (1 час)

Фразеологи (2 час)

Буряад хэлэнэй үгын сан дабталга; тэрэнэй хүгжэлтын тобшо түүхэнээ. Буряад хэлэнэй үгын санда боложо байгаа һүүлэй үеын хубилалтанууд. Буряад хэлэнэй үгэнүүдэй хэрэглэлгээрээ илгарал. Фразеологи (тогтомол холбоо үгэнүүдые шэнжэлдэг эрдэм) тухай юрэнхы ойлгосо. Фразеологизмууд (тогтомолхолбоо үгэнүүд), тэдэнэй шанар шэнжэ ба гол түлэбүүд. Сүлөө бо тогтомол холбоо үгэнүүд, тэдэнэй илгарал; аман ба бэшэмэл хэлэлгэдэ хэрэглэлгэ. Тогтомол холбоо үгэнүүдэй толи.

Онһон, хошоо ба хурса мэргэн үгэнүүд.

Морфологи тухай юрэнхы ойлгосо (2 час)

Морфологийн шэнжэлдэг гол зүйл – үгэ. Үгын бүридэл. Үгын үндэһэн. Түрэл үгэнүүд. Һуури. Үгэ бии болгодог залгабаринууд. Орёо үгэнүүд. Хэлэлгын хубинууд. Бээ даһан ба туһалагша хэлэлгын хубинууд. Тэдэнэй илгарал, хэлэлгэ соо дүүргэдэг үүргэ. Бэхижүүлгын даабаринуудые дүүргэлгэ.

Юумэнэй нэрэ (32 час)

Эхин классуудта үзэһэнөө дабталга. Юумэнэй нэрын удха шанар. Тэрэнэй морфологическа шэнжэнүүд ба синтаксическа үүргэ. Юумэнэй нэрые хандалга болгон хэрэглэлгэ. Юумэнэй нэрын хүниие ба бусад юумэнүүдые тэмдэглэлгэ. Тусхайта ба юрын юумэнэй нэрэнүүд. Тусхайта нэрэнүүдые бэшэхэ дүримүүд: географическа (түби дэлхэйн, нуур далайн, хада уулын, орон нютагай, хото тосхоной, талмай ба гудамжануудай, түүхын ушаралнуудай, һайндэрнүүдэй, дурасхаалта үдэрнүүдэй) нэрэнүүдые ехэ үзэгөөр бэшэлгэ. Ном, дэбтэр, сонин, сэтгүүл, зураг, кинофильм, радио болон теледамжуулга, зүжэг, уран зохёолой ба хүгжэмтэ зохёолнуудай нэрэнүүдые ехэ үзэгөөр эхилжэ бэшэлгэ. Эдэ нэрэнүүдые кавычкаар үгүүлэл соо илгалга. Юумэнэй нэрын хубилалга: тоо, зохилдол, хамаадал. Юумэнэй нэрын нэгэнэй ба олоной тоо. Олоной тоогой залгалтануудые бэшэхэ дүримүүд. Зохилдол. Падежнүүдэй залгалтануудай һууриин зөөлэн хашалганай, дифтонгын, удаан аялганай, хэлэнэй узуурай *-н* хашалганай удаа түхэлөө хубилгадаг ушарнууд. Падежнүүдэй залгалтануудые залгахата, зарим юумэнэй нэрэнүүдэй һуурида болодог хубилалтанууд. Падежнүүдэй залгалтануудые зүб бэшэлгэ. Юумэнэй нэрын нюурта ба өөртэ хамаадал. Падежэй ба хамаадалай-эй ба -ээ; -тэй ба -тээ; -гэй ба -гээ г. м. залгалтануудые зүб бэшэлгэ. Юумэнэй нэрын сэгнэлтын залгалтанууд. Юумэнэй нэрын бии бололго; тэрэнэй залгабаринууд. Юумэнэй нэрын морфологическа шүүлбэри. Падежнүүдэй ба хамаадалай залгалтануудые зүбөөр хэлэхэ, бэшэхэ шадабари, дадал бэхижүүлхэ даабаринууд.

Тэмдэгэй нэрэ (14 час)

Тэмдэгэй нэрын удха шанар. Тэрэнэй морфологическа шэнжэнүүд ба синтаксическа үүргэ. Тэмдэгэй нэрын илгарал. Шанарта ба харилсаата тэмдэгэй нэрэнүүд. Шанарта тэмдэгэй нэрэнүүдэй сэгнэлтын залгалта. Сасуулгын зэргэнүүд. Тэмдэгэй нэрын бии бололго. Тэмдэгэй нэрэ бии болгодог залгабаринууд ба һуурида болодог хубилалтанууд. Юумэнэй нэрын удхатай болоһон тэмдэгэй нэрэ.

Тэмдэгэй нэрын зохилдол, хамаадал. Тэмдэгэй нэрэ дабтаха, бэхижүүлхэ даабаринууд. Дүтэрхы удхатай тэмдэгэй нэрэнүүдые хэлэлгэ соогоо хэрэглэжэ һуралга.

Тоогой нэрэ (14 час)

Тоогой нэрэ тухай юрэнхы ойлгосо. Тэрэнэй морфологическа шэнжэнүүд ба синтаксическа үүргэ. Тоогой нэрын илгарал. Тоолоһон тоогой нэрэ. Тоолоһон тоогой нэрын һүүлэй *-н* хашалган. Дугаарлаһан, баглуулһан, суглуулһан тоогой нэрэнүүд. Тэдэниие бии болгодог залгабаринууд. Юрын ба бүридэмэл тоогой нэрэнүүд.

Тоогой нэрын зохилдол, хамаадал. Тоолоһон, дугаарлаһан, баглуулһан тоогой нэрэнүүдые

элирхэйлэгшэ, суглуулхан тоогой нэрые нэрлүүлэгшэ болгон хэрэглэлгэ. Тоогой нэрэнүүдые зүбөөр үгүүлэлгэ. Тоогой нэрэнүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэхэ, бэшэхэ шадабаритай болголго.

Түлөөнэй нэрэ (14 час)

Түлөөнэй нэрэ тухай юрэнхы ойлгосо. Тэрэнэй морфологическа гол шэнжэнүүд ба синтаксическа үүргэ. Түлөөнэй нэрын илгарал. Түлөөнэй нэрые мэдүүлэлэй элдэб гэшүүдэй үүргээр хэрэглэлгэ. Түлөөнэй нэрын хубилалга ба ондоо үгэнүүдтэй холболдолго. Ньюрай түлөөнэй нэрын хуряамжалагдан хубилалга, ньюрай зүйр үгэнүүдые зүбөөр хэрэглэлгэ. Түлөөнэй нэрэнүүдэй олоной тоо. Зохилдол. Түлөөнэй нэрэнүүдэй хамаадал. Түлөөнэй нэрэнүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэлгэ.

Дайбар үгэ (3 час)

Дайбар үгэнүүдэй удха шанар. Тэрэнэй морфологическа шэнжэнүүд ба синтаксическа үүргэ. Дайбар үгэнүүдэй удхаараа илгарал. Дайбар үгэнүүдэй бии болодог аргууд. Тэдэнэй сэгнэлтын залгалтанууд.

Дайбар үгэнүүдэй хамаадал.

Дүгэрхы удхатай дайбар үгэнүүдые мэдүүлэлнүүд ба хэлэлгэ соо зүбөөр хэрэглэхэ дадал шадабари бэхижүүлгэ.

Жэлэй нүүлдэ дабталга (16 час) «Буряад хэлэнэй сахим нураха ном» сооһоо һонирхолтой үгүүлэлнүүдые, хэһэгүүдые хэрэглэн, хэлэлгын хубинуудые дабталга. Тус ном сооһоо хэлэлгын хубинуудые бэхижүүлхэ тестнүүдые дүүргэлгэ. Хэлэлгын хубинууд тухай дүримүүдые хүсэнэг болгон дабталга. Хэлэлгын хубинуудаар морфологическа шүүлбэринүүдые хэлгэ.

Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ (10 час)

Үгүүлэл, тэрэнэй янзанууд: зураглалга, юрэ хөөрэлгэ, бодомжолго (тус-тустань жэшээнүүдээр баримталха). Юрэ хөөрэхэн, зураглаһан, бодомжолһон үгүүлэлнүүдые зохёолгодо бэлэдхэл, даабаринууд. Байгаалие гү, али ямар нэгэн бодото байдалые тодорхойлон харуулһан удхатай юрэ хөөрэхэн текстээр найруулга бэшэлгэ. Шудалан үзэжэ байгаа уран зохёолой хэһэгээр дэлгэрэнгы ба хуряангы найруулга бэшэлгэ. Хараһан фильмын, зүжэгэй, радио болон теледамжуулгын удхаар өөрынгөө һанамжа оруулалсан, дэлгэрэнгы ба хуряангы найруулга бэшэлгэ. Хараһан гү, али дуулаһан һонирхолтой ушар тухай юрэ хөөрэхэн үгүүлэл бэшэлгэ. Ямар нэгэн юумые гү, али байгаалие ажаглан, хадуужа абаһанаа зураглалга. Уран зохёолой һайн ба муу талын үйлэдэгшэ ньюрнуудта характеристикэ үгэлгэ. Уншаһан хөөрөөн, шүлэг, үгүүлэл тухай һанамжаяа бэшэлгэ. Нүхэртөө бэшэг ба сониндо үгүүлэл бэшэлгэ. Юрын байгуулгатай мэдүүлэлнүүдһээ бүридэхэн багахан хөөрөөе ородһоо буряад хэлэн дээрэ оршуулга. Элитэ уран зохёолшодой, поэдүүдэй (А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Л. Н. Толстой ба бусадай) оршуулагдаһан зохёолнуудһаа хэһэгүүдые, шүлэгүүдые уран гоёор сээжээр ород ба буряад хэлэнүүд дээрэ хөөрэлгэ.

**Буряад хэлээр сэдэбүүдые үзэхэ түсэблэлгэ
(102 ч)**

№	Сэдэб	Саг	Һара, үдэр	
			түсэбөөр	үнгэргэгдэ һэн
1	Оршол. Буряад хэлэн 21 зуун жэлэй эхиндэ.	1ч		
2	5-дахи класста үзэхэнөө дабталга. Фонетикэ.	1ч		

3	Аялган үзэгүүдые зүб бэшэлгэ, лексикэ	1ч		
4	Шалгалтын диктант (входной)	1ч		
5-6	Синтаксис	2ч		
7	Шалгалтын хүдэлмэри.	1ч		
8-9	Алдуу дээрээ хүдэлмэри. Фразеологи тухай юрэнхы ойлгосо	2ч		
10-11	Морфологи тухай ойлгосо	2		
12-13	Юумэнэй нэрын удха шанар ба тэрэнэй гол шухала грамматическа тэмдэгүүд.	2ч		
14	Юумэнэй нэрэ юу тэмдэглэдэг бэ?	1ч		
15-16	Тусхайта ба юрын юумэнэй нэрэнүүд.	2ч		
17	Юумэнэй нэрын бии бололго	1ч		
18	Юумэнэй нэрын тоо	1ч		
19-20	Абтаһан үгэнүүдые олоной тоодо зүб бэшэлгэ	2ч		
21	Шалгалтын диктант	1ч		
22	Алдуу дээрээ хүдэлмэри.	1ч		
23-24	Юумэнэй нэрын зохилдол.	2ч		
25-26	Падежэй залгалтануудые зүб бэшэлгэ	2ч		
27	Нэрын ба Хамаанай падеж	1ч		
28	Зүгэй падеж	1ч		
29	Үйлын падеж	1ч		
30	Зэбсэгэй падеж	1ч		
31	Хамтын падеж	1ч		
32	Гаралай падеж	1ч		
33	Юумэнэй нэрын хамаадал	1ч		
34-35	Юумэнэй нэрын нюурта хамаадалай түхэл	2ч		
36	Юумэнэй нэрын өөртэ хамаадалай түхэл	1ч		
37	Өөртэ хамаадалай түхэлэй залгалтануудай хэрэглэлгэ, бэшэлгэ	1ч		
38-39	Үгэ соо ЭЭ – ӨӨ аялгануудые зүб бэшэлгэ.	2ч		
40-41	Юумэнэй нэрын морфологическа шүүлбэри	2ч		
42	Юумэнэй нэрын бии бололго, дабталга	1ч		
43	Шалгалтын диктант.	1ч		
44	Алдуу дээрээ хүдэлмэри	1ч		
45-46	Тэмдэгэй нэрэ	2ч		
47	Шанарта ба харилсаата тэмдэгэй нэрэнүүд	1ч.		
48	Шанарта тэмдэгэй нэрын шанарай зэргэнүүд	1ч.		
49	Харилсаата тэмдэгэй нэрэнүүд	1ч		
50	Тэмдэгэй нэрын хэлэлгэ соо хэрэглэлгэ тухай	1 ч		
51-52	Юумэнэй нэрын орондо хэрэглэгдэһэн тэмдэгэй нэрын зохилдол	2ч		
53-54	Юумэнэй нэрын орондо тэмдэгэй нэрын хамаадал	2ч.		
55-56	Тэмдэгэй нэрэ бэхижүүлгэ. Үгүүлэл/Текст	2ч		
57	Шалгалтын диктант.	1ч		
58	Алдуу дээрээ хүдэлмэри	1ч		
59-60	Тоогой нэрэ.	2ч		
61	Тоогой нэрэнүүдэй илгарал	1ч		
62	Тоолоһон тоогой нэрын һүүлэй н хашалганиие зүб бэшэлгэ	1ч		
63	Дугаарлаһан тоогой нэрэнүүд	1ч		

64	Баглуулхан тоогой нэрэнүүд	1ч		
65	Суглуулхан тоогой нэрэнүүд	1ч		
66	Тоогой нэрэнүүдэй илгарал	1ч		
67	Хэлэлгэ соо тоогой нэрын хэрэглэлгэ тухай	1ч		
68	Тоогой нэрын хамаадал	1ч.		
69-70	Дабталга. Үгүүлэл/Текст	2ч		
71	Шалгалтын диктант	1ч		
72	Алдуу дээрээ хүдэлмэри	1ч		
73-74	Түлөөнэй нэрэ.	2ч		
75-76	Түлөөнэй нэрэ, тэрэнэй илгарал	2ч		
77-78	Түлөөнэй нэрын олоной тоо	2ч		
79-80	Түлөөнэй нэрын зохилдол	2ч		
81-82	Түлөөнэй нэрын нюурта хамаадал	2ч		
83-84	Түлөөнэй нэрын өөртэ хамаадал	2ч		
85	Шалгалтын диктант.	1ч		
86	Алдуу дээрээ хүдэлмэри	1ч		
	Дайбар үгэ (3 час)			
87-89	Дайбар үгэ. Дайбар үгэнүүдэй илгарал	3ч		
	Жэл соо үзэҺэнөө дабталга (16 час)			
90-92	Юумэнэй нэрэ дабталга	3ч		
93-95	Падеждэ зохилдуулга	3ч		
96	Шалгалтын диктант.	1ч		
97	Алдуу дээрээ хүдэлмэри	1ч		
98-100	Түлөөнэй нэрэ дабталга.	3ч		
101,102	Хэлэ хугжөөлгэ	2ч		
	Бүхыдөө	102		

Һуралсалай-методическа хангалга

1. «Буряад хэлэн», О.Ш. Цыремпилова, Ц.С. Жанчипова, Улаан-Үдэ., «Бэлиг», 2018 он.
2. «Буряад хэлээр тестнүүд», Б.Б. Гомбоев., Улаан-Үдэ., «Бэлиг», 2014 он.
3. «Буряад хэлэн» сахим һураха ном., Улаан-Үдэ., 2006 он., 2012 он.
4. «Буряад һургуулийн программанууд», «Буряад хэлэн» Ү- XI классууд., Д.Б. Базарова, Д.Д. Санжина., Б.Б. Будаин., Улаан-Үдэ., «Бэлиг», 2008 он.

5. «Буряад хэлээр, уншалгаар, буряад литератураар хурагшадай мэдэсэ, шадабари, дадал сэгнэхэ эрилтэ», Ц.Б. Цыренова, Б.Б. Жалсанов., Улаан- Үдэ., «Бэлиг», 2007 он.
6. «Буряад хэлэн болон литератураар дунда хургуулийн хуралсалай заршам», Б-Д. Батоев., Д-Н.Д. Доржиев., С.Ж. Балданов..., «Бэлиг», 2004 он.

Интернет онол арга:

- <http://www.edu.ru> – Федеральный портал «Российское образование».
- <http://www.edu03.ru/>-Министерство образования и науки РБ
- <http://www.buryadxelen.org>
- <http://www.nomoihan.org>
- <http://www.ict/edu.ru/> - Портал «Информационно-коммуникационные технологии в образовании».
- <http://www.Kpmo.iv-edu.ru/> – Сайт регионального комплексного проекта модернизации образования.
- <http://fcior.edu.ru/> - Федеральный центр информационно-образовательных ресурсов.
- www.edu-all.ru – Справочно-информационный образовательный портал «Всеобуч»